

TÜRK TİYATROSU

Yazan:
VASFİ RIZA ZOBU

SİZLERLE TİYATRO ÜSTÜNE SOHBET EDECEĞİM. BİR TİYATROCUDAN BAŞKA BİR KONU BEKLEMEZSİNİZ ZATEN. TÜRK TİYATROSUNDAN SÖZ AÇACAĞIM. ÇOK UZAKLARDAN DEĞİL; ORTA ASYA'DAN SELÇUKİLERİN ANADOLUSUNDAN DA DEĞİL, ZAMANIMIZDAN BİR ASIR EVVELİNE BAKIP ORADAN BAŞLIYACAĞIM. VE BİZDE BATI ÖRNEĞİ TİYATRONUN GÖRÜNDÜĞÜ 19'UNCU YÜZYILA VE SONRA DA YAVAŞ YAVAŞ ZAMANIMIZA; DARÜLBEDAYI'NIN KURULUŞUNA KADAR GELECEĞİM...

temsillerini verirlerdi. Boska faaliyeti 1842 yılına kadar burada sürdürdü. Aynı sene Halepli bir Türk tebaası olan Naum efendi adında biri Boska'nın tiyatrosunu satın almaya tâlip oldu ve aldı da. Böylece yerin adı «Naum Tiyatrosu» oldu. Naum efendi Avrupa'dan opera heyetleri getirmeye daha fazla ehemmiyet verdi. Müzika-i Hümayûn e-

fendileri hocalarından ders alırlarken, Avrupa'da meşhur olan opera parçalarını da öğreniyorlardı. Mabeyn-i Hümayûn bir nev'i askerî teşkilâtı. Talebeler oraya nefer olarak girerler, zamanla sınıf geçer gibi rütbece terfi ederler; onbaşı, çavuş ve nihayet mülâzim, yani asteğmen olurlar, generalliğe kadar yükselirlerdi. Öğretmen olarak gelen yaban-

Osmanlı padişahlarının en büyüklelerinden, aynı zamanda en talihsizlerinden İkinci Sultan Mahmut, devlette, millî savunma teşkilâtında, kıyıkta kıyafette tamamen batıya dönen bütün engellere dıştan ve içten çıkarılan felâketlere rağmen yılmamış, genç yaşında ölecek kadar bu milletin, bu devletin medenî hayata kavuşabilmesi için canını dişine takmıştır, bilirsiniz.

Ömrünün sonlarına doğru bir tek şansa kavuşmuş; Büyük Mustafa Reşit Paşa sadrazam olmuştu. «Tanzimat» diye anılan mukadder program, büyük kanun, o Sultanın devrinde ve onun müsaadesiyle Reşit Paşa tarafından hazırlanmış, bitip okunması gününe kadar Mahmud-u Adlî'nin ömrü vefâ etmemiş, ölmüştü.

17 yaşındaki büyük oğlu Abdülmecit 3 temmuz 1839 günü padişah olmuştu. Mecit, iyi bir insandı. Fransızca öğrenmiş, Avrupa hayatı ve sanatı benimsemişti. Malûmunuz olan Gülhane Hattı Hümayunu bu uyanık genç padişahın zamanında, 3 kasım 1839 günü Mustafa Reşit Paşa tarafından okunup ilân edilmişti.

Sultan Mahmut, Yeniçeri ocağını kaldırmış, askerî müzika olan Mehtherhane takımları da tarihe karışmıştı. Yeni askerî teşkilât için Avrupa ordularının bandosu lâzım geliyordu. Hemen «Müzika-i Hümayûn» kurulmuş, Türk gençleri sayısı her yıl artmak üzere «Mâbeyni Hümayûn» denilen ve gelecekte müzik ve tiyatro konservatuvarı sırasına girecek olan teşkilâta alınmaya başlandı. Sultan Mahmut, Sardunya elçisinden bu teşkilâtın başına geçecek usta bir müzisyen istemiş ve ileride paşalığa yükselcek olan Donizetti 1828 yılında İstanbul'a gelip işbaşına geçmişti.

Sultan Mecit devrinde batı müziği, Müzika-i Hümayûn'dan saraya da sıçradı. Padişah Almanya'dan kızları ve oğulları için piyanolar ısmarlayıp getirtti. İtalya'dan piyano ve keman hocaları angaje edildi. «Alafranga» tâbir edilen garp musikisi vezir ve vükelâ konaklarına da sirayet etti. Harem dairelerinde genç cariyelerden müteşekkil orkestralar teşekkül etti. Alafranga dans, yani bale ekipleri kuruldu.

Galatasaray mektebinin karşı köşesinde bir tiyatro binası vardı. Adı Boska Tiyatrosu idi. Bu binayı, sihirbazlık hünerleri yapan, milliyetini bilemediğim, Boska isimli bir hünerbaz yaptırmıştı. İstanbul'a gelen başta İtalyan operaları olmak üzere bütün müzikal tiyatrolar bu binada

Yarım yüzyıldan dört yıl fazla bir süredenberi Türk Tiyatrosunun en büyük bir sanatçısı olarak sahnemizi doldurmakta ve süslemekte olan VASFİ RIZA ZOBU, Avrupa'daki Türk Tiyatrosunun öncülerinden ve sahnemizin temel direklerinden biridir.

25 kasım 1902 günü İstanbul'un Beyazıt semtinde, Eminbey mahallesinin 2 numaralı hanesinde dünyaya gelen VASFİ RIZA'nın babası Miralay Hasan Rıza bey, annesi ise Safver hanımdır. İptidai tahsilini civar mahalle mekteplerinde tamamladıktan sonra, başta babası olmak üzere ailenin tüm fertleri gibi asker olsun diye Kuleli Askerî Mektebi'ne verilmişti. Ancak o devrin ünlü Direkleri arasında pek yakın bir semtte büyüyen VASFİ RIZA'nın içini gizli bir sahne aşkı kaplamış olduğundan, ailesini «Ben almanca öğrenmek istiyorum» diyerek kandırarak askerî okulu terkedi Alman Lisesi'ne yazılmıştı. Bu mektebi tercih etmesinin hakiki sebebi ise, burada derslerin öğleye kadar olması idi. Öğleden sonraki vakitlerini ise tiyatroya hasredebilmeyi düşünüyordu kendi kendine...

Ne yapıp yapmış; 26 kasım 1917 günü Şehzadebaşı'daki Letafet apartmanında bulunan Darülbedayi Osmanî Müdüriyetine müracaatta bulunmuş ve nihayet 3 aralık 1917 günü yapılan imtihanı müteakip adımını tiyatroya atmıştı.

1918 yılında «Kayseri Gülleri» oyunu ile sahne hayatının besmelesini çekmişti. Bu piyeste tek kelâmı olmayan bir figüran olarak görünen VASFİ RIZA, aynı sene «Bora» piyesinde iki cümlesi bulunan bir uşak rolü almış, ancak daha oyunun

ilk gecesinde nutku tutulup bu iki cümleyi dahi söyleyemediği için «bu oyuncu olamaz» hükmü ile bir kenara itilmişti. Hakkındaki bu kesin hükme rağmen çok sevdiği tiyatrodan uzaklaşmayan VASFİ RIZA iki yıllık bir bekleyişten sonra eleman kıtlığının doğurduğu bir mecburiyetle «Meraki» piyesinde rol almak saadetini erişmişti. Bu piyesteki «Damız Liyneti» rolünde sahne hayatının ilk büyük başarısını gösteren genç sanatçı herkesi şaşırtmış ve bundan sonra da Darülbedayi topluluğunun en gözde bir rüknü oluvermişti. 21 yaşında iken Darülbedayi topluluğunda sosyeter (paycı) olan VASFİ RIZA'nın sanat hayatındaki başarıları da oynadığı her piyesle birlikte çoğalmış ve çok geçmeden Türk tiyatrosunun bir «gözbebeği» oluvermiştir.

«Aşk uyumaz», «Uçurum», «Aktör Kin», «Pembe Köşk», «Bücür», «Bin naz», «Dörtçihar», «Ceza Kanunu», «Sonaltes», «Hisse-i Şâyia», «Sekizinci», «Çam sakızı», «Kördüğüm», «Sırat Köprüsü», «Hırçın kız», «Yumurcak», «Çarliston», «Evdeki pazar», «Zor nikâh», «Sütkardeşler», «Mürâi», ve daha nice oyunları onun sanat yaşantısında dönüm noktası teşkil eden Müshapzade Celâl beyin eserleri izlemiştir: «Mum söndü», «Balaban ağa», «Aynaroz kadısı», «Bir kavuk devrildi»... Sonra melodileri bugün dahi dillerden ek-

vasfi rıza zobu

sik olmayan operetler devrinde sanat yaşantısının zirvesinde görülmüştü VASFİ RIZA... «Üç saat», «Sarı zeybek», «Gül ve gönül», «Lüküs Hayat», «Deli dolu», «Sazcaz», «Mırnav»...

Her piyesinde bir başka «unutulmaz oyun» veren VASFİ RIZA ZOBU, bu arada çocuk sayılacak çağında intisap ettiği çatının altından hiçbir yere ayrılmamış ve tam 54 yıl müddetle Darülbedayi ile onun devamı olan Şehir Tiyatrosu'na emek vermiştir ki bu da çok büyük bir şeydir şüphesiz ki.

Bu arada 1918 yılında «Bican efendi vekiliharcı» filmiyle Türk perdesine de adım atan bu büyük sanatçı Türk sinemasının ilk yıllarında pek çok kordelâda rol almıştı. «İstanbul'da bir faciai aşk», «Nur Baba», «Ateşten gömlek», «Leblebici Horhor», «Söz bir Allah bir», «Karım beni aldatırsa», «Milyon avcuları», «Aynaroz kadısı», «Bir kavuk devrildi», «Allahın cenneti», «Akasya palas», «Yayla kartalı», «Karakoyun», «Edi ile Bıldı» bunlardan ilk akla gelenlerdir.

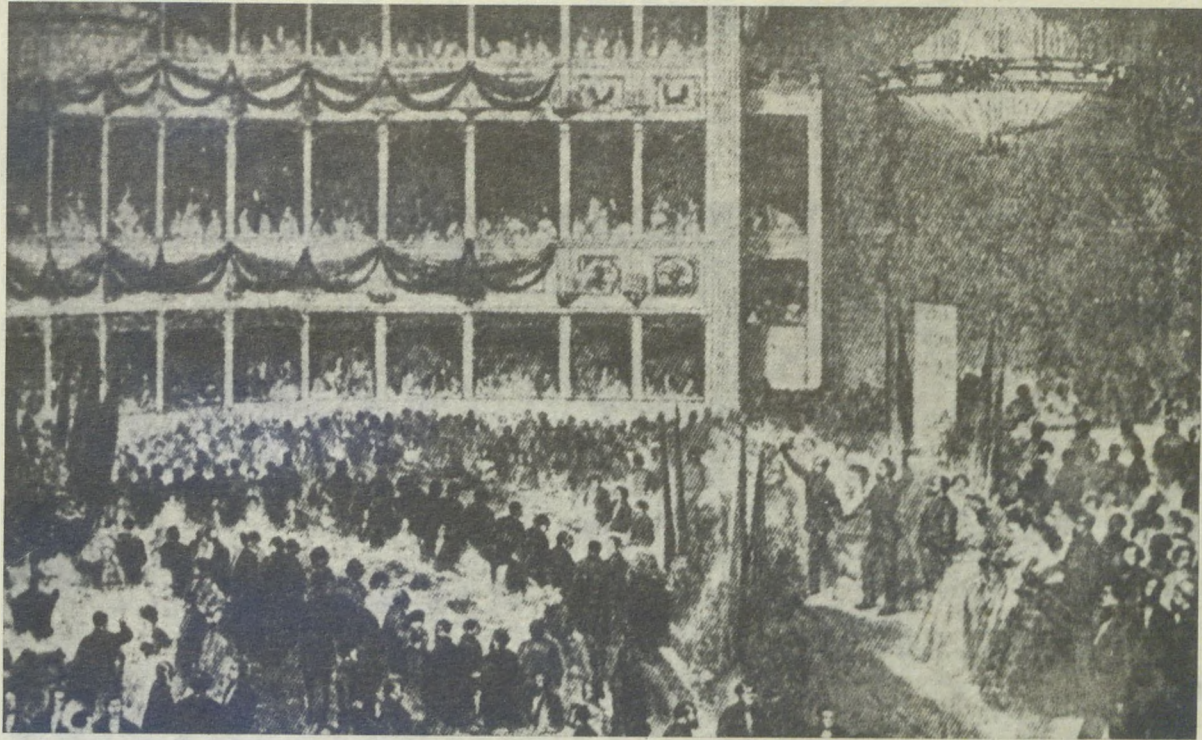
54 yıllık sanat hayatında 250'den fazla piyes ve 30 kadar filmde rol alan VASFİ RIZA ZOBU'nun Türk temâşasına hizmetleri bu kadarla bitmez. «Eeninde sonunda», «Geçtin Borun pazarı», «Beni öpünüz», «Evdeki pazar», «Kaç yapayım derken», «Ben çağırmadım» gibi adapte eserleriyle de sahnemize katkıda bulunmuştur. Ayrıca Türk musikisinde de hatırı sayılır ustalardandır. Müsiki tahsilini Mevlevihanelerde görmüştür.

Sözün kısası VASFİ RIZA ZOBU, her yönü ile 54 yıldanberi bir sanat güneşimiz olarak Türk sahnelerini doldurmaktadır. Büyükbabası, babası, oğlu ve torunu ile dört nesle hitap eden bir sanatçı olan VASFİ RIZA'nın daha nice nesillere sahnemizden neşe ve hayranlık vermesini temenni ediyoruz...

cı uyruklu müzik hocaları da efendi ve bey ünvanı alarak yüzbaşı, binbaşı, yarbay, albay olurlar, kıymetlerine göre generalliğe kadar terfi ederlerdi. Meselâ Donizetti, paşa olmuştur.

Müzik-i Hümayûn efendileri, öğrendikleri opera parçalarının tamamının Naum'un Tiyatrosuna geldiğini duydukça izinli çıkarlar, oraya kumandanları ile birlikte giderler ve bu operaları seyredereklerdi. Ve zamanla bu operaları aralarında çalıp söyleyerek yavaş yavaş «Sahne Sanatkârlığı»na doğru ilerlemişlerdir. Nitekim tarihî kayıtlara göre 1848 yılında Saray-ı Hümayûn'da 60 Türk gencinin sahne sanatı içinde çalıştıkları görülmektedir.

Naum'un Tiyatrosu, 1846 yılında Beyoğlunda çıkan yangında yandı. Hoca Naum Efendi (Bu Hoca ünvanını o tarihlerde çıkan bir gazete havadisinde görmüştüm) binayı yeniden yaptırmaya karar verdiği zaman kendisini ecnebi sefirler, yerli bankerler ve bazı devlet büyükleri de teşvik etmişlerdi. Naum Efendi, himayeyi teklif edenlerin yardımlarını gördüğü gibi bir dilekçe ile Sultan Mecit'e de istirhamda bulundu. Sadrazam yine Mustafa Reşit Paşa idi. Padişah, sadaretin de mütalâasını aldı. Reşit Paşa nakdî yardımı muafik bulmuş ve 60 bin kuruş ihсан edilmiş tavsiyesinde bulunmuştu. Padişah, bu 60 bin kuruşun 50 binini Naum Efendiye, 10 bin kuruşunu da tiyatrosunda çalışanlara olmak üzere ihşanda bulunmuştu. Naum Efendi, dilekçe ile beraber yaptıracığı binanın plânını da Padişaha takdim etmişti. Plânda, sahnenin tam karşısına gelen yerde bir de «Padişah locası» yer almaktaydı. İki yıl sonra 1848 yılında tiyatronun inşaatı tamamlandı; 4 ekim 1848 günü açılış töreni yapıldı. 22 senede Kültür Sarayı'nı bitiremediğimize bakıp da Naum'un yeni tiyatrosunu küçümsemeye kalkmayın. Bu sayfalarındaki resmi tiyatronun ihtişamını gayet iyi göstermektedir... Açılışından üç gün sonra Sultan Mecit hiç haber vermeden temsile gelivermişti. Gece elbiseli sefirler, yabancı iş adamları, Avrupa terbiyesi

İŞTE NAUM'UN TİYATROSU: Galatasaray lisesinin tam karşısındaki köşede bulunan İstanbul'un ilk Tiyatro binası 1846 yılında çıkan bir yangın sonucu kül olduktan sonra Naum efendinin gayretiyle yeni baştan yaptırılmıştı. Yukarıdaki resim bu muhteşem tiyatro binasının 1862 yılındaki halini gösteriyor...

ile büyümüş yerliler hanımlarıyla beraber tiyatroyu doldurmuşlardı. Padişahın böyle habersizce gelişti tiyatronun içinde Avrupa bir nümayişe sebep olmuştu. Ertesi gün Naum'un Padişaha gönderdiği teşekkür ve minnet dolu arzisi yabancılara gözünde Osmanlı devleti için lehte bir propoganda idi. Padişah bu opera seyirciliğini bir kerre ile bitirmedi, müteaddit defalar tiyatroya gitti. Tabii ki gericilerin dedikodusu da Sultan Mecit'i takip ediyordu. Bu dedikodular sebebi ile mi, yoksa Avrupa saraylarında krallara mahsus tiyatro salonları bulunduğu için mi kat'i bir şey söylenemez. Sultan Mecit, Dolmabahçe Sarayı'nın arkasında bugün stadyomun bulunduğu yerde bir saray tiyatrosu binası yaptırmaya karar verdi. 1858'de inşasına başlanan bina bir yıl sonra 1859 yılında

tamamlandı ve büyük bir törenle açıldı.

11 ocak 1859 tarihli «Ceride-i Havadis» gazetesinde bu müzeyyen tiyatronun açılışından bahisle tafsilât vardır. Paris'te çıkan bir fransız mecmuasında da binanın üç katlı locaları olduğu, parterinin üçyüz kişiden fazla aldığı, her tarafının pek süslü olduğu, Versaille Sarayı Tiyatrosunu hatırlattığı ve pek güzel basılmış bir de resminin bulunduğu rahmetli Refik Ahmet Sevengil bunları görüp okuduğunu kitabında yazmaktadır.

Sultan Reşat operaları, dünyanın büyük müzik üstadlarının konserlerini bu tiyatrodaki dinleyecektir. Bu tiyatronun yapılışı, Müzik-i Hümayûn sanatkarlarına sahne çalışmalarını için daha büyük bir hız vermişti. İtalyan operalarını kendi aralarında çalıp oynadıkları, kendilerinin yazıp

besteledikleri ve temsil ettikleri ufak-telefak yerli eserleri de meydana koydukları bazı vesikalardan ve söylentilerden tahmin olunmaktadır. Abdülmecit'in 1861 yılında vefatı ile yerine küçük kardeşi Abdülaziz ile tahta çıkmıştı. Onun da bu tiyatro binasını kullandığını gazete havadisleri ile bazı raporlardaki kayıtlardan öğreniyoruz. Abdülaziz aynı zamanda Naum'un Tiyatrosuna da giderdi. Avrupa'dan gelen operaların ve tiyatroların temsillerini Naum'un Tiyatrosunda seyrettiğini, zaman gazete haberleri arasında okuyoruz. Padişahın tiyatroya gideceği geceler Dolmabahçe Sarayı'ndan tiyatroya kadar bütün sokakların ve binaların kandillerle donandığını da o günlerde çıkan gazeteler yazmaktadır. Buna rağmen Abdülaziz, ağabeyi Abdülmecit gibi batı zevkine sahip değildi. Alafranga değil de daha ziyade alaturka idi. Orkestrayı değil de fasıl musiki heyetini tercih ederdi. Kendisi de çok iyi bir tamburi ve neyzendi. Bestelenmiş makbûl eserleri de vardır. Türk musikisinde pek fevkalâde olan «Kareîğâr köçekçer»ler takım halinde onun huzur fasılları için tertiplenmiş, bu havaların ritmine uygun rakslar onun himmetiyle meydana getirilmişti. Leylâ Hanım'ın hâtıratında bu oyunlardan bahis vardır. Kemanî Levon Hancıyan Efendi de bu eserlerin ayak oyunlarını bilirdi. İhtiyar halinde bana bir iki parçasını rakseder gösterdiği zaman oyunun asaletine ve zerafetine hayran olmuşum. Abdülaziz, Dolmabahçe Sarayı Tiyatrosu'nda ecnebi opera ve tiyatrosu seyretti mi bilmiyorum. Lâkin iki defa askerlere bu bina içinde temsil verdirdiğini ve kendisinin bizzat bu temsillerde hazır bulunduğu nu hem gazete havadislerinden, hem de nakledilen hâtıralardan öğrenmekteyiz. Bu temsillerin «oyun» olduğu da kayıtlıdır.

O tarihlerde İstanbul şehrinde batı örneği Türkçe tiyatro oynayan bir heyet yoktu. Bu işi sadece «Müzikalılar» aralarında yazıyor. prova e-

(devamı 24. sayfada)

BİR YABANCI TRUP — 1800'lerin İstanbul'una temsiller vermek üzere gelen bir İtalyan trupunun sanatçıları toplu halde...

TÜRK TİYATROSU

(baştarafı 17. sayfada)

diyor ve kendi kendilerine oynamak suretiyle yapıyorlardı. Abdülaziz'in askerleri topladığı geceye kadar Padişah ve Saray mensuplarının dahi bir türkçe temsil seyrettiklerine dair hiçbir kayıt yoktur.

Şimdi düşünüyorum; Padişah bu askerlere ne göstermiştir ve bu gösteriyi kimlere yaptırmıştır?... Şöyle bir cevap vermekteyim bu suale: Her halde asker olan Anadolu çocuklarını tiyatro binası içine toplayıp bir italyan operası veya yabancı lisanda yazılı ve yabancı aktörler tarafından oynanan fransızca veya italyanca bir tiyatro temsili göstermemiştir. Gazete haberlerinde hokkabaz kaydı filân da yok. Anlatılan mevzuuna göre, Orta Oyunu da değil. O halde?... Müzika-i Hümayûn sanatkârlarının yazıp hazırladıkları batı örneği bir tiyatro temsilidir bul...

Bunları anlatmanın sebebi, bizde batı örneği türkçe tiyatronun saraydan başladığını söylemek içindir. Müzika-i Hümayûn gençlerinin türkçe temsil verme tecrübelerine başlayıncaya kadar İstanbul halkı başta İtalyanların opera, tiyatro, cambaz, hokkabaz ve pandomim sanatkârlarını seyretti. Hususi tiyatro temsilleri, meselâ III. Ahmet zamanında Fransız Sefarethanesinde davetlilere bir komedi temsil edildiğini, sonra 1820 yılında tanınmış zengin-

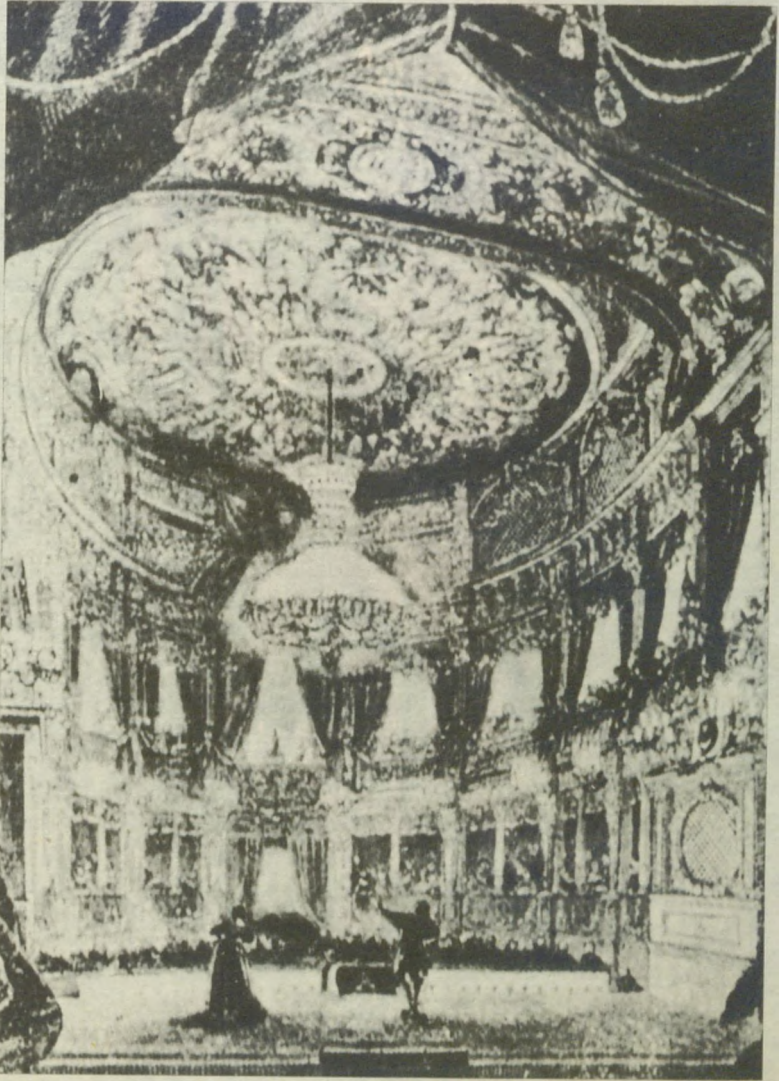
lerden Düziyan Efendinin Kuruçeşme'deki yalısında Avrupa görmüş ermeni gençleri tarafından bir oyun oynandığını da Yedikule Ermeni Hastanesi 1925 salnamesinden öğrenmekteyiz. Böylece türkçe olmayan temsiller tâ o zamanlardan müzikalî gençlerin faaliyetine kadar sürmüş, ancak bu genç sanatçıların merakı ile (ve maatteessüm saray içinde kalarak) Avrupai tiyatro cereyanı türkçe olarak Saray Tiyatrosu'nda başlamıştır.

Abdülaziz'in askerlere verdirdiği temsiller bir kerre ile kalmamıştı. Daha sonra iki temsilin kaydını ben gördüm, belki göremediklerim de vardır. Lâkin 1863 yılında verilen temsil, bu güzelim bina içinde oynanan son oyun olmuştur. Bu müzeyyen tiyatro, alel usul sebebi meçhul kalarak alevler içinde yanıp kül olmuş ve bir daha da tiyatro binası yaptırılmasına teşebbüs edilmemiştir.

Şimdi stadyom olan bu sahada o tiyatronun yerine âmire ahırları kurulmuş, son zamanlara kadar burası sarayın atları ve arabaları için kullanılmış, nihayet yıkılıp çöktükten sonra boş kalan sahaya stadyom inşa edilmiştir.

GELECEK YAZI:

GEDİKPAŞA TİYATROSU

SARAY TİYATROSU — Sultan Mecit tarafından Dolmabahçe Sarayının arkasında bugünkü Mithatpaşa stadının bulunduğu sahada inşa ettirdiği saray tiyatrosunun sahnesinden salonuna bir bakış. Solda görülen kafesli loca harem kısmına ait bulunmaktadır. Tam karşıda da padişahın locası görülmektedir.

